

JOHN STUART MILL'DE İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ

Yılmaz BAYRAM*

Öz:

İfade özgürlüğü en temel hak ve özgürlüklerden biridir. İfade özgürlüğü savunusu yapan ilk düşünürlerden biri de on dokuzuncu yüzyılın en önemli toplumsal ve siyasal düşünürlerinden biri olan John Stuart Mill'dir. Modern toplumda özgürlük karşıtı fikirlerin yayılmakta olduğu uyarısında bulunan Mill, modern toplumun ürettiği bu soruna çözüm olarak ifade özgürlüğü hararetle savunmaktadır. Modern toplumun kamuoyu bahanesi altında bir türdeşlik ve tektiplilik yarattığını ifade ederek farklılıklara ve çeşitliliğe verdiği önemi güçlü bir şekilde vurgulamaktadır.

Mill açısından ifade özgürlüğü bir yandan gerçekliğin keşfedilmesindeki araçsal rolüyle faydacı temelde ele alınırken diğer yandan da kendinden bir değer olarak ahlâki temelde haklaştırılmaktadır. Mill'in ifade özgürlüğüne ilişkin tezleri temelde gerçekliğin keşfedilmesi argümanına dayanmaktadır. Buna göre birey ve toplum yanılmaz olmadığından doğrulara ulaşmak adına her türlü düşüncenin ifade edilmesine hoşgörü ile yaklaşmak gerekmektedir. İfade özgürlüğünü sınırlandırmak ise bir nevi yanılmazlık taslamak anlamına gelecektir.

Mill, özgürlüklerin sınırlarını kendisiyle özdeşleştirilen zarar ilkesi çerçevesinde ortaya koymaktadır. Buna göre başkalarının menfaatlerini ilgilendirmeyen eylemler bireyin mutlak dokunulmaz alanında kabul edilmelidir. İfadenin değeri başkalarını etkileyebilme niteliğine dayandığından başkalarına yönelik eylemler kategorisinde değerlendirilmektedir. Bu nedenle de sınırsız bir ifade özgürlüğünden bahsedilemeyeceğini, ifade edildikleri şartlar ve zaman dikkate alındığında düşüncelerin de dokunulmazlıklarını kaybedebileceğini ve ifade özgürlüğünün de sınırlandırılabilirliğini kabul etmektedir.

Anahtar Kelimeler: John Stuart Mill, İfade Özgürlüğü, Zarar İlkesi.

* Arş.Gör., Gazi Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü, galomoram@hotmail.com.

ON JOHN STUART MILL'S FREEDOM OF EXPRESSION

Abstract:

Freedom of expression is one of the fundamental rights and freedoms. One of the most important sociological and political philosophers of nineteenth century is John Stuart Mill who made the very first defense of the idea of freedom of expression. Suggesting that anti-freedom ideas are spreading within the modern society, Mill passionately defended freedom of expression as a solution for his problem deriving from the modern society. Stating that modern society creates a kind of homogeneity and uniformity under the pretext of public opinion, he also highlighted his regard to differences and diversities, strongly.

From Mill's perspective, freedom of expression is addressed on utilitarian basis in terms of its instrumental role in exploration of reality while making it to be the right thing on moral basis as a value in itself. Mill's thesis on freedom of expression is fundamentally based on the argument of exploring the reality. Accordingly, expression of any kind of idea should be tolerated in order to reach reality, since individual and society are not infallible. Limiting freedom of expression would mean to pretend a kind of infallibility.

Mill presents limits of freedoms within the scope of harm principle which is identified with him. Hence, actions which have nothing on the interests of others should be considered as within the absolute private area of the individual. He therefore agreed that we could not mention about an unlimited freedom of expression, thoughts might lose their privacy by taking actual conditions and time when they are expressed into consideration and finally freedom of expression might be limited accordingly.

Keywords: John Stuart Mill, Freedom of Expression, Harm Principle.

GİRİŞ

İnsanoğlunu diğer hayat formlarından ayıran en temel özellik onun düşünebilme melekesinde yatmaktadır. Düşünce ise başkalarıyla paylaşılmadan bir anlam ifade etmeyeceğine göre düşünce özgürlüğünü ifade özgürlüğünden ayrı düşünmek mümkün değildir. İnsanın farklılığına bağlı olarak kendini bir değer olarak ortaya koyması düşünce özgürlüğü çerçevesinde onun kendi fikir ve kanaatlerine sahip olmasıyla bir anlam kazanabileceği gibi, düşünce özgürlüğü de ancak bu fikir ve kanaatlerin ifade edilebilmesi bağlamında ifade özgürlüğüyle değer kazanacaktır. Üstelik ifade özgürlüğü diğer hak ve özgürlüklerin kullanılması açısından taşıdığı büyük önem çerçevesinde de değerlidir. Gerek ulusal gerekse uluslararası düzenlemelerle güvence altına

alınmaya çalışılmışsa da ifade özgürlüğüne ilişkin talepler güncelliğini korumaya devam etmektedir. Özellikle de demokratikleşme sorunu yaşanan toplumlarda bu durum daha fazla önem taşımaktadır. İnsanlığın ve medeniyetin ulaştığı nokta dikkate alındığında ifade özgürlüğü demokratik medeni bir toplumda savunulması gereken en temel değerlerden biri olarak görülmektedir. Üstelik ifade özgürlüğü diğer hak ve özgürlüklerin kullanılmasına vesile olması açısından bir anlamda kavşak bir özgürlük olarak ele alınmaktadır (Yayla, 2008:159). Benzer şekilde AİHM de verdiği değişik kararlarla ifade özgürlüğünü diğer hak ve özgürlüklerin korunması adına temel bir güvence olarak görmektedir (Beydoğan, 2003:77-8).

İfade özgürlüğün ilişkin ilk felsefi savunulardan birini de John Stuart Mill yapmıştır. Farklılık, çeşitlilik, bireysellik ve özgürlük adına hararetli bir savunma ortaya koyduğu Hürriyet Üstüne eserinin ifade özgürlüğü hakkında yazılmış eserlerin başında geldiği literatürde genel kabul görmektedir. Faydacı felsefe geleneği çerçevesinde bir anlamda Aydınlanma projesinin ürünü olarak yetiştirilen Mill için gelişme ve ilerlemenin kaynağı rasyonel bireydir. Bu nedenle de insan aklının ürünü olan her türlü düşüncenin özgürce ifade edilebilmesi gelişme ve ilerleme adına büyük önem taşımaktadır. Faydacı temelde ifade özgürlüğü gerçekliğin keşfedilmesindeki araçsal rolüyle değerlidir. Ancak Mill için ifade özgürlüğü yalnızca faydacı temelde haklılaştırılmanın ötesinde ahlâki anlamda kendinden bir değer olarak ele alınmaktadır. Bu bağlamda çalışmamızda Mill'in ifade özgürlüğü anlayışına ilişkin teorik bir çerçeve ortaya konmaya çalışılmıştır.

D) İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ NEDİR?

İfade özgürlüğünün ne olduğuna ilişkin literatürde birbirinden farklı çok sayıda tanım yapılmış olmakla beraber, ifade özgürlüğü en geniş anlamda “bir düşünce, inanç, kanaat, tutum veya duygunun barışçıl yollardan açığa vurulmasının veya dış dünyaya ifade edilmesinin serbest olması” (Erdoğan, 2003:37-9), açıklanmaları durumunda da insanın bunlardan dolayı kınanmaması ve suçlanmaması (Erdoğan, 2007:21) olarak ifade edilebilir. Bu tanımda ortaya konulduğu şekliyle ifade özgürlüğü herhangi bir dışsal müdahaleye maruz kalmamak anlamında negatif bir özgürlük olarak ele alınmaktadır. Bu açıdan bakıldığında ifade özgürlüğü herhangi bir zorlamanın varlığı durumunda değerlidir. Aksi halde “-den özgürlük” veya “-nın özgürlüğü” meselesinin bir anlamı yoktur (Trager/Dickerson, 2003:38). Dolayısıyla ifade özgürlüğü herhangi bir sınırlandırmaya maruz kalmadan herkesin kendi fikir ve kanaatlerine sahip olması ve bunları herhangi bir yolla ifade edebilmesidir.

Düşünce ve ifade özgürlüğünün bir diğer yönü de belli bir fikir ve kanaate sahip olmak adına farklı fikir ve kanaatlere ulaşabilme özgürlüğüyle birlikte ele alınma gerekliliğidir. Çünkü ifade özgürlüğü bir yönüyle bir iletişim veya haberleşme meselesidir. Bu açıdan bakıldığında iletişimsel bir eylem olarak ifade başkalarına yönelik bir eylemdir. Dolayısıyla da bir ifade özgürlüğü ilkesinden bahsedilecekse buna rağmen bazı eylemleri himaye edebilmesi temelinde değerlendirilmelidir (Schauer, 2002:16). Bu nedenle de sözkonusu iletişimi sağlayan her türlü ifade yollarının özgürlük kapsamında değerlendirilmesi gerekmektedir. Genel olarak bakıldığında araçların meşru olması koşuluyla herhangi bir düşüncenin ifade edilmesinin yasaklanması esasen özgürlük anlayışıyla bağdaşmamaktadır. Dolayısıyla da şiddet içermeyen her türlü ifadenin korunması demokratik hukuk sisteminin bir gereği olarak görülmektedir. Bunun anlamı şudur ki, yalnızca hoş giden düşünceler değil, hoş gitmeyen düşünceler de ifade özgürlüğünün nimetlerinden yararlanmalıdır. AİHM'nin Handyside kararında belirttiği gibi ifade özgürlüğü devleti ve toplumu rahatsız eden, şoke eden veya inciten düşünceler açısından da geçerlidir.

İfade özgürlüğünün felsefi savunmasına ilişkin birtakım argümanlar bulunmaktadır. Bu argümanlardan biri “Kendini Gerçekleştirme Argümanı”dır. Buna göre insanların kendi hayatlarını anlamlandırmaları ve buna bağlı olarak da ona yön verebilmeleri adına ifade özgürlüğü mutlak değere sahiptir. Toplum içinde her insan diğerleriyle etkileşim halinde yaşamaktadır. Her birey kendi karakterine ve yeteneklerine göre kendi hayatını kendi tercih ettiği yoldan idame etme özgürlüğüne veya özerkliğine sahiptir. İnsan kendini ifade etmek suretiyle ontolojik potansiyellerini geliştirmekte ve kendini gerçekleştirmektedir. Burada önemli olan özgürlüğün değeridir, eylemin somut sonuçları değil. Bir başka ifadeyle özerkliğin değeri özerk bir eylemin görünen sonuçlarının sebep olabileceği değersizlikten üstündür (Sadurski, 2002:16).

İfade özgürlüğünün felsefi savunmasında bir diğer argüman olan “Demokrasiye Dayanan Argüman”a göre meşruiyetini halktan alan demokratik bir yönetimde bireylerin yönetime katılması, çoğulcu yapının ve çeşitliliklerin korunması ifade özgürlüğüne bağlıdır. Demokraside vatandaşların yönetime katılması aynı zamanda kendi düşüncelerini ifade edebilmelerine, karar verme sürecinde diğerleriyle iletişim halinde bulunmalarına ve halkın gücünün kamuoyu gücüne dönüşmesi adına her türlü fikirlere ulaşabilmelerine bağlıdır. Demokratik bir yapıda ifade özgürlüğü sayesinde meşru muhalefetin kendini koruması ve kamusal eleştiri yoluyla ortak iyiye ulaşılması mümkün olacaktır.

Diğer bir argüman olan “Gerçekliğin Keşfedilmesi Argümanı”na göre var olan yanlışların yerini doğruların alabilmesi adına ifade özgürlüğü hayati bir önem taşımaktadır. Bu anlamda iki noktaya vurgu yapılmaktadır. İlk olarak

gerçeklerin yanlışların yerini alabilmesi adına tartışma özgürlüğünün merkezi rolüne yapılan vurgu vardır. İkinci olarak da özgür bir tartışma sürecinin garanti edilmesi ve önemli olanın neticede doğrulara varmaktan ziyade sürecin kendisinin olmasıdır (Schauer, 2002:28-30). Argümana göre gerçekliğin keşfi insanlık adına arzu edilir bir şeydir ve bu konuda insan aklına güven duymak gerekir. Yanılabilirlik tezinden hareketle genel kabul gören düşüncelerin yanlış olabileceği hesaba katılmalı ve doğrulara ulaşmak adına her türlü düşüncenin kendini ifade edebilmesine imkân verilmelidir. Fikirlerin pazaryeri olarak ifade edilen argümanın temelinde gerçekliğe ulaşma adına farklı fikirlerin rekabetinden doğruların galip geleceğine olan inanç vardır.

Paternalizm karşıtı olan argümana göre bireylere veya topluma gelebilecek zararların engellenmesi veya fayda sağlanması amacına matuf ifade özgürlüğü sınırlandırmaları esasen insan iradesine, tercih özgürlüğüne ve onuruna saygısızlık anlamına gelmekte (Erdoğan, 2003:41), bireylerin karakterlerini ve kapasitelerini sınırlandırmakta ve onları çocuklaştırmaktadır. Yasaklamanın ters etki doğuracağına yönelik argümana göre bir ifadenin zararlı olması temelinde yasaklanması esasen onun özgür tartışma sürecinin dışına itilmesiyle bir dogma olarak benimsenmesine ve meşru olmayan ifade yollarına başvurulmasına yol açacaktır. Hoşgörüyü dayanan argüman ise toplumda var olan çoğulcu yapının korunması ve bir arada yaşama kültürünün geliştirilmesi için ahlaki bir erdem olarak her türlü düşüncenin ifade edilmesinin hoşgörü ile karşılanması gerektiğinin önemi üzerinde durmaktadır.

II) JOHN STUART MILL'İN İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ ANLAYIŞI

İfade özgürlüğünün ilk sistematik felsefi savunusunu yapan Mill'in Hürriyet Üstüne (On Liberty) eseridir (Barry, 2002:7). Modern sanayi toplumunda ortaya çıkan sorunlar üzerinde oldukça kafa yoran Mill, toplumsal ve siyasal alanda özgürlük karşıtı fikirleri yayılmakta olduğunu ve toplumun birey üzerindeki gücünün gereğinden fazla arttığını düşünmektedir. İnsanoğlunun tabiatında kendi düşüncelerini başkalarına dikte etme duygusunun var olduğunu söyleyen Mill, birey üzerindeki toplumsal tahakkümün yetki sınırlaması ile çözülebileceğini ancak toplumsal yetki alanının da giderek arttığını ifade etmektedir. Bu nedenle de ahlâki bir inanç engelinin gerekliliği üzerinde durmaktadır. Bir özgürlük savunusu olarak ortaya koyduğu Hürriyet Üstüne eserinin diğer eserlerinden çok daha fazla yaşayacağını ve bu esere olan ihtiyacın gittikçe artacağını ileri sürmektedir. Zaten ona kalıcı ününü sağlayan da bu eserdir.

Mill'e göre modern toplumda ortaya çıkan özgürlük karşıtı düşüncelere karşı çözüm düşünce, tartışma ve ifade özgürlüğüdür. Düşünce ve ifade

özgürlüklerinin pratikte birbirinden ayrılmalarının mümkün olmadığını söyleyen Mill için “şayet bir teki hariç bütün insanlar aynı düşüncede olsalar ve yalnız bir kişi farklı düşüncede olsa, nasıl bu şahsın tüm insanları susturmaya hakkı yoksa, aynı şekilde bütün insanların da bu kişiyi susturmaya hakları yoktur” (Mill, 2012:58).

A) İfade Özgürlüğü Tezinin Temel Argümanları

Mill’in ifade özgürlüğüne ilişkin tezi temelde dört argümana dayanmaktadır. İlk olarak ifade edilmesi yasaklanan herhangi bir düşüncenin doğru olma ihtimali üzerinde durmaktadır. İfade özgürlüğünün sınırlandırılması halinde doğruların genel bir tartışma özgürlüğü içinde yanlışların yerini alması engelleneceği gibi, toplumun da yanlış düşüncelere mahkum edilmesi söz konusu olacaktır. Susturulan herhangi bir düşünce yanlış olsa bile ifade özgürlüğü sayesinde genel kabul gören düşüncelerin daha iyi kavranması sağlanmış olacaktır. Aksi halde kendini otorite olarak kabul ettirenlerin yanılmazlık taslamasıyla karşı karşıyayız demektir. Halbuki onların herhangi bir meseleyi insanlık adına kestirip atmaya hakları yoktur. Unutulmamalıdır ki hiç kimse yanılmaz değildir.

İkinci argümana göre ifade edilmesi engellenen herhangi bir düşünce doğrunun tamamı olmasa bile onun bir parçasını barındırıyor olabilir. Genel kabul gören düşünceler esasen nadiren doğrunun tamamını oluşturmaktadır. Doğru denilen şey genel bir tartışma özgürlüğü içinde çatışan farklı doktrinler çerçevesinde inşa edilmektedir. Bu durumda bazı düşüncelerin ifade edilmesinin engellenmesi doğrunun bir parçasının biliniyor olmaktan çıkmasına ve gerçekliğin tamamlanmasının imkânsız hale gelmesine neden olacaktır.

Üçüncü argümana göre toplumda genel kabul gören düşünceler doğrunun tamamını oluşturuyor olsalar bile onların genel bir tartışma özgürlüğü içinde eleştirilmesine izin verilmesi gerekmektedir. Çünkü herhangi bir düşüncenin doğru olma gücü kendisine yöneltilen eleştirilere karşı cevap verebilme yeteneğiyle doğru orantılıdır. Bir düşüncenin kendisine muhalif düşüncelerle çarpışması ona canlılık vermekte ve daha iyi kavranmasına vesile olmaktadır. Aksi halde genel kabul gören bir düşünce papağan gibi ezberlenmiş bir peşin hüküm haline gelecektir. Bir düşünce toplumda şüphesiz hale gelince insanlar da öldürücü bir eğilim olan “kesinleşmiş düşüncenin derin uykucusu” haline gelmektedir (Mill, 2012:91). Dolayısıyla yanlış olduğu bilinen düşüncelerin ifade edilebilmesi genel kabul gören doğruların ifade edilmesi kadar hayati önem arz etmektedir. Bu nedenle de her türlü muhalif düşüncenin kendini ifade etme imkânına sahip olması gerçekliğe ulaşabilme adına elzemdir.

Dördüncü argümana göre toplumda genel kabul gören bir düşünce doğru olsa bile genel bir tartışma özgürlüğü içinde muhalif fikirlerle karşılaşması onu ölü bir dogma haline gelmekten kurtaracaktır. Muhalif düşüncelerin meydan okumasına cevap veremeyen bir düşüncenin sorunlara cevap üretebilme kapasitesi de azalacaktır. Mill genel bir tartışma özgürlüğünün düşüncelere sağladığı yenilenme olmaması halinde doğruların kemikleşerek birer dogma haline geleceğini ifade ederek, genel kabul gören düşüncelere son derece aykırı olan düşüncelerin de tartışılması gerektiğini vurgulamaktadır. Dogmatizmin despotizminden kurtulmak ancak bununla mümkün olacaktır.

B) Mill'de Gerçekliğin Keşfedilmesi Argümanı

Hürriyet Üstüne eserinin en ilgi çekici yanı, ifade özgürlüğünün faydacı temeli ile onun daha kapsamlı ahlâki müdafaasını birleştirmiş olmasıdır (Barry, 2002:7). Faydacı temelde bakıldığında ifade özgürlüğü gerçekliğin keşfedilmesi ve böylece gelişmenin ve ilerlemenin sağlanması amacıyla araçsal rolüyle haklılaştırılmaktadır. Dolayısıyla da hem bireysel hem de toplumsal anlamda faydacılığın “en büyük mutluluk” ilkesi temelinde savunulmaktadır.

İfade özgürlüğünün faydacı temelde savunulmasındaki en önemli noktalardan biri gerçekliğin keşfedilmesindeki araçsal rolüne yapılan vurgudur. Mill için gerçekliğin keşfedilmesinden hem birey hem de toplum fayda sağlayacaktır. Bir düşüncenin gerçekliği onun faydasının bir parçası (Tannenbaum/Schultz, 2007:369-370) olduğu gibi aynı zamanda işe yararlılık temelinde ele alınmaktadır (Schauer, 2002:24). Çünkü hem bireyin hem de toplumun gelişmesi ve ilerlemesi, dolayısıyla da mutluluğun artması ifade özgürlüğünde yatan uzun erimli çıkarda yatmaktadır.

Hürriyet Üstüne eserinde geliştirilmiş olan geleneksel Mill’ci gerekçe olan Gerçeğin Keşfedilmesi Argümanı, daha sonra Amerikan hukuk sisteminde “fikirlere pazaryeri” olarak ifade bulmuştur. Argümana göre gerçeğin en iyi testi düşüncenin piyasa rekabeti içinde kendisini kabul ettirme gücüne bağlıdır (Sadurski, 2002:3; Şahin, 2009:238). İfade özgürlüğü, bilgiyi üreten süreci tanımlamakta ve tartışma süreci bilgiye ulaşmanın yolu olarak görülmektedir. İfade özgürlüğü ile bilgi artışı arasındaki bu nedensellik bağı üzerinde odaklanmak, tez olarak Mill’in Hürriyet Üstüne eserinin en büyük katkısıdır (Schauer, 2002:31). Gerçeğin keşfedilmesini bir süreç olarak ele alan Mill, bunun için her türlü düşüncenin kendini ifade edebilmesinin önemi üzerinde durmaktadır.

Hürriyet Üstüne eserinin en ilginç ve belirgin yönlerinden biri de ifade özgürlüğünün sezgisel olmadığına dair yanılabilirlik argümanıdır (Posner,

2003:199). ifade özgürlüğü ve buna bağlı olarak da gerçekliğin keşfedilmesi sürecini yanılabilirlik veya yanlışlanabilirlik tezi üzerinde inşa eden Mill, yanılabilirliğin dışlanmaması koşuluyla gerçekliğe ulaşabileceğimize dair iyimser bir bakışa sahiptir. İnsan hatalarının düzeltilebilir olduğu gerçeği entelektüel veya ahlâki olarak saygıya değer olan insan aklının bir niteliğidir (Lloyd, 1997:400). Bu süreçte yanlışlar da en az doğrular kadar değerlidir. Çünkü gerçeklik denen şey bazısı doğru bazısı yanlış olan çelişkili fikirlerin çatışması çerçevesinde ortaya çıkacaktır. Yanılabilirlik tezi açısından gerçekliğin susturulan düşüncelerde yer alma ihtimali temel hareket noktasıdır. Herhangi bir düşüncenin doğru olduğundan kesinlikle emin olamadığımız gibi, tersinden hareketle, susturulan bir düşüncenin de yanlış olduğundan emin olamayız. Bir düşüncenin doğru olduğunun varsayılması adına bizi haklı gösterecek tek durum yanlışlığının ispat edilmesine yönelik tam bir özgürlüğün bulunmasıdır. Bundan başka hiçbir şart altında, beşeri özellikleri olan bir yaratığın elinde haklı olduğuna dair makul herhangi bir teminat yoktur. İfade ve tartışma özgürlüğü sayesinde, daha iyi doğrulara ulaşabileceğimize olduğu gibi, mevcut durumda da gerçekliğin mümkün olan kadarını elde etmiş olduğumuza güvenebiliriz. Yanılabilir bir varlık olan insanoğlunun elde edebileceği işte bu kadardır (Mill, 2012:62-65). Bu nedenle de gerçekliğe ulaşılmasının veya daha iyi kavranmasının biricik yolu her türlü düşüncelerin ifade edilmesinin özgürlük kapsamında ele alınması ve her türlü düşünceye eşit değer verilmesidir.

Mill için ifade özgürlüğü sayesinde artık üzerinde tartışılmayan veya şüphe edilmeyen öğretilerin sayısı artacaktır ancak bu iyimserlik “fikirlerin pazaryeri” metaforundaki gibi gerçeklerin eninde sonunda yanlışlar karşısında galip geleceği kabulüne dayanmamaktadır. Hakikatin her zaman zafer kazanacağı düşüncesi bütün insanlık tecrübeleri tarafından çürütülen bir hatadır. Dolayısıyla hakikatin daima galip geleceği sözü Mill açısından hoş bir yalandır. İnsanoğlunun bütün tecrübeleri bunu doğrulamaktadır. Çünkü tarih zulüm ile susturulmuş hakikat örnekleri ile doludur (Mill, 2012:73-4). İnsanlık tarihinin pek çok noktada yanıldığımızı gösterdiğini ifade eden Mill’e göre “çağlar” bile fertlerden daha yanılmaz değildir. Her çağda genel kabul gören bazı temel düşünceler sonraki çağlarda yalnız yanlış değil, aynı zamanda saçma olarak kabul edilmişlerdir. Bir zamanlar genel geçer olan birçok düşünce günümüzde nasıl kabul görmüyorsa, şimdinin genel geçer olan düşüncelerini de gelecek çağların kabul etmeyeceği muhakkaktır. İnsanoğlunun hatalarını yalnızca deneyim yoluyla değil, aynı zamanda tartışma yoluyla da düzeltebileceğini, insan muhakemesinin yanlışlarını düzeltebilme yeteneğine imkân verilmesi gerektiğini, bunun da ifade özgürlüğünün sağlayacağı imkânlar nispetinde gerçekleşebileceğini düşünmektedir. Gerçekliğin dayanacağı güvenilir tek sağlam temel budur. İnsanlar da kendi

yanılabilirliklerine karşı eleştiriye açık olmalıdırlar. Üstelik başka türlü hikmet sahibi olmak insan zihninin tabiatında yoktur. Bu bağlamda her tartışmayı susturma girişiminin esasında bir yanılmazlık taslama olduğunu ifade etmektedir (Mill, 2012:60-4).

İfade özgürlüğünü hem maddi hem de manevi gelişim adına değerli gören Mill için bütün mutlulukların kaynağı düşünsel mutluluktur. Ona göre düşünce ve ifade özgürlüğü yalnızca büyük düşünürler yetiştirmek için değil, sıradan insanların düşünce seviyelerini yükseltmek adına da önemlidir. Çünkü “genel bir düşünce tutsaklığı havası içinde tek tük büyük düşünürler çıktığı gibi bundan sonra da çıkabilir. Ancak bu hava içinde işlek kafalı bir halk hiçbir zaman var olmamıştır. Düşünce özgürlüğünün olmadığı bir yerde hiçbir zaman var olmayacaktır da” (Mill, 2012:80). Mill için düşünsel çeşitlilik gelişme ve ilerlemenin neredeyse bir önkoşulu haline gelmiştir. Bu anlamda ifade özgürlüğü bireyin toplumdaki türdeşlikten ve geleneğin tahakkümünden kurtularak ahlâki dönüşümünü sağlayacak ve kendini geliştirmesine imkân hazırlayacaktır. Modern demokratik toplumlarda kamuoyu gücünün farkında olan Mill, iyi bir kamuoyu oluşturmak için kitlelerinkinden farklı kanaatlere geniş bir toplumsal destek sağlanması gerektiğini düşünmektedir. Mill'in evrensel gerçekler olarak inandığı bazı temel normların en önemlilerinden biri de bireysel özerkliliktir. Farklılıklara ve çeşitliliğe dayanan tartışma özgürlüğüne büyük önem atfeden Mill için, hangi değerlerin kazandığından bağımsız olarak, dünyanın homojen hale gelmesi durumunda tartışma sürecinin bir anlamı kalmayacaktır. Çünkü böyle bir durumda bizzat tartışılan değerlerin bir anlamı kalmayacaktır (Capaldi, 2011:161).

Mill'in ifade özgürlüğüne yönelik savunmasında faydacı temelden ayrı olarak bizatihi iyi bir şey olduğuna ilişkin ve onu kendinden bir değer olarak ele alan ahlâki temelde argümanları da bulunmaktadır. Bu anlamda ifade özgürlüğü bireysel ve toplumsal amaçlara ulaşmanın ötesinde, bireyselliğin sağlanması adına ahlâki bir değer olarak ve arzu edilir bir nitelik olarak ele alınmaktadır. Bir düşüncenin ifade edilmesinin özgür bırakılması ondan beklenen faydaya bağlı olmamalıdır. Çünkü bir düşüncenin faydalı olup olmadığını bugünden kestirmemiz mümkün değildir. Üstelik bir düşüncenin veya hayat tarzının toplumda genel olarak yanlış kabul edilmesi ve azınlıkta olması onun gerçek anlamda yanlış olduğu anlamına gelmemektedir. Bu nedenle bir düşüncenin susturulması insan ırkına karşı, başka bir deyişle yaşayan nesle olduğu gibi gelecek nesillere karşı da bir haydutluktur. Bu, sadece o düşünceye katılanlara karşı değil, aynı zamanda o düşünceye katılmayanlara karşı da bir soygunculuk anlamına gelmektedir (Mill, 2012:58-59).

C) Mill’de İfade Özgürlüğünün Sınırları

Demokratik toplumlar adına ifade özgürlüğünün asli değer olduğu genel kabul görmekle beraber, sınırsız bir ifade özgürlüğünden bahsetmek mümkün değildir. Geleneksel olarak, yalnızca barışçıl ifadelerin hukuken korunması, buna karşılık şiddeti tahrik ve teşvik eden düşünce açıklamalarının, korunmak şöyle dursun, cezai yaptırımlara bağlanmaları gerektiği üzerinde bir mutabakat vardır (Erdoğan, 2003:43).

Mill’in Hürriyet Üstüne eserinin ana temasını ve özgün katkısını zarar kavramı oluşturmaktadır. Geleneklerin ve kamuoyunun baskısına karşı bir protesto niteliğinde olan Hürriyet Üstüne eserinde işlediği zarar kavramı bireysel özgürlükler üzerindeki sınırlamalara ilişkin bir ilke olarak görülebileceği gibi, benzer şekilde, toplumsal otorite üzerinde bir sınırlandırma ilkesi olarak da okunabilir. Mill, toplumun birey üzerindeki kısıtlamalarını ifade özgürlüğünden ziyade zarar ilkesi perspektifinden ele almaktadır. Bireysellik üzerindeki olumsuz etkisinin farkında olmakla beraber Mill, zarar ilkesinin haklar ve müeyyideler arasındaki sınırı tespit etmek adına kullanılmasını önermektedir (Fiss, 2003:179-86).

Her türlü kısıtlamayı sırf kısıtlama olması nedeniyle başlı başına kötü olarak gören Mill’e göre kendi bedeni ve ruhu üzerinde egemen olan birey, başkalarının menfaatlerini ihlâl etmemek şartıyla dokunulmaz bir özel alana sahiptir. Bu açıdan bakıldığında bireylerin eylemlerini yalnızca kendilerini ilgilendiren eylemler ile başkalarının menfaatlerini etkileyen eylemler olarak ikiye ayırmaktadır. Onun bireysel özgürlük düşüncesinin temelini oluşturan müdahalesizlik anlayışında bireye dokunulmaz bir alan sağlanmakta ve kendine yönelik eylemler alanında müdahalesizlik en katı biçimde savunmaktadır. Buna göre birey, başkalarının menfaatini ilgilendirmediği ve diğer bireylere zarar vermediği sürece topluma karşı sorumlu değildir. Bireyin sorumluluğu başkalarının menfaatini ihlâl ettiği noktada başlamaktadır. Başkalarına yönelik eylemler açısından birey özgürlüğünün sınırı başkalarına zarar verecek noktaya kadardır. Başkalarının menfaatlerini ihlâl eden bireyler hem menfaatleri ihlâl edilen bireylere hem de topluma karşı sorumludur. Ona göre bu sorumluluğun haklılaştırılması mümkündür, çünkü böyle bir eylem artık özgürlüğün konusu olmaktan çıkmıştır. Özgürlükler üzerinde kullanılacak ve bireyin eylemlerine müdahalede bulunulmasına cevaz verecek yegâne meşru neden zararın engellenmesidir.

Kendisine yönelik ve başkalarına yönelik eylemler açısından bakıldığında ifadenin başkalarına yönelik eylemler kategorisinde değerlendirildiği görülmektedir. Ancak Mill için ifade her türlü dış kontrolden azade bir başkasına yönelik eylem türü olarak ele alınmaktadır. Çünkü ifade özgürlüğünün değeri başkalarını etkilemesinde yatmaktadır. Düşünce

özgürlüğü ile ifade özgürlüğünün pratikte birbirinden ayrılamayacağını düşünen Mill, başkalarının çıkarlarını etkilemeyen ifadelerin hoşgörülmesi ve özgürlük kapsamında değerlendirilmesi gerektiğini düşünmektedir. Hiç kimsenin kendisini incitebilecek ifadelere karşı koruma talep edemeyeceği ifade özgürlüğünün sınırlarına ilişkin temel prensibini oluşturmaktadır (Barry, 2002:8). Bu temel prensibin istisnası tartışma özgürlüğünün konusu olmayacak ve bireyselliğe saldırı olarak nitelendirilebilecek şekilde tartışma adabına uymayan, tahrik ve tahkir içeren fena ve ahlâksız ifadelerdir (Başdemir, 2003:127).

Genel olarak faydacı felsefenin bir temsilcisi olarak görülen Mill, bireysel faydanın toplumsal faydaya bağlı olduğunu düşünmekte ve bu nedenle de ifade özgürlüğünün sınırlarına ilişkin düşüncelerinde toplumsal faydayı gözeten bir tutum sergilemektedir. Düşüncelerinin temeline müdahalesizlik anlayışını yerleştirmiş olmasına rağmen toplum adına zararlı olan ifade açıklamalarının sınırlandırılması gerektiğini düşünmektedir. Bu açıdan bakıldığında Mill'in ifade özgürlüğü anlayışı, toplumun sosyal yapıyı düzenleyen ahlâki otoriteye sahip olduğuna dair temel ilkesi çerçevesinde anlamlı hale gelir. Böyle olmakla beraber sosyal düzenlemelerin yasak alanını genişletme yönünde hareket etmemesi gerekir (Riley, 2005:176-7).

Düşünceye tanınan özgürlüğün aynı derecede eyleme de tanınması mümkün değildir. Buna bağlı olarak da ifade özgürlüğünün sınırlandırılabilmesi durumların varlığını kabul eden Mill, düşüncelerin ifade edildiği şartlara göre yasaklanmalarının mümkün olabileceğini kabul etmektedir. Örneğin “gıda tüccarları, fakirleri açlıktan öldürüyorlar” veya “özel mülkiyet bir soygunculuktur” gibi düşünceler, basın yayında dile getirildikleri müddetçe dokunulmamalıdır. Ancak bu düşünceler, bir gıda tüccarının evinin önünde ve galeyana gelmiş kalabalıklar karşısında yüksek sesle dile getirilir veya aynı kalabalık içinde pankartlar açılarak ifade edilirse, suça teşvik etmeleri dikkate alınarak cezalandırılmaları kaçınılmaz hale gelebilir (Mill, 2012:107-8). Çünkü ifade edildikleri şartlar ve zaman dikkate alındığında başkalarının menfaatlerini ihlal etmeye dönük fikirlerin dokunulmazlıklarını kaybedeceğini ifade etmektedir. Bu noktada başkalarını etkilemek ile onla zarar vermek arasında yaptığı ayırma dikkat çekmek gerekir. Başkalarına gelebilecek zararın önlenmesi adına ifade özgürlüğünün sınırlandırılması normal karşılanmalıdır. Ancak Mill de ifade özgürlüğünün hangi durumlarda sınırlandırılabilmesine dair varsayılan sınırların yerleştirileceği yeri tespit etmenin imkânsız olduğunu farkındadır. Her şeye rağmen gerekçe gösterme ve karşısındakini inandırma külfetini ifade özgürlüğünü sınırlandırmaya çalışanların omuzlarına yüklemektedir.

SONUÇ

İfade özgürlüğünün ilk felsefi savunmalarından biri olan Hürriyet Üstüne eserinde Mill, gelişme ve ilerleme süreci olarak gördüğü uygarlığı olumlamanın yanında, modern toplumda özgürlük karşıtı fikirlerin yayılmakta olduğu uyarısında bulunarak, modern toplumun ürettiği bu soruna yönelik çözümün ifade ve tartışma özgürlüğünde olduğunu söylemektedir.

Mill'in düşüncelerinde ifade özgürlüğü bir yandan gerçekliğin keşfedilmesindeki araçsal rolüyle faydacı temelde ele alınırken, diğer yandan kendinden bir değer olarak görülmekte ve ahlâki temelde haklılaştırılmaktadır. İfade özgürlüğü gerçekliğin keşfedilmesindeki rolü nedeniyle hem bireyin hem de toplumun uzun erimli fayda ve mutluluğu adına değerlidir. İfade özgürlüğü toplumun düşünsel seviyesinin yükselmesi, farklılıkların hoşgörü içinde bir arada yaşaması ve uygarlığın gelişmesi adına da önemli bir değerdir. Ancak ifade özgürlüğünün değeri yalnızca ondan beklenen faydaya bağlı olarak ele alınmamalıdır. İfade özgürlüğü bizatihi iyi bir şey ve kendinden bir değer olarak kabul edilmektedir. Düşünce ve ifade özgürlüğünü susturmak yalnızca yaşayan nesle karşı değil, gelecek nesillere karşı da bir soygunculuktur. Çünkü yanlış olarak kabul edilen herhangi bir düşüncenin gelecek nesillerce doğru kabul edilmesi ihtimali her zaman vardır. Tarih bunun örnekleriyle doludur. Üstelik ifade özgürlüğünü sınırlandırmaya çalışanlar esasında yanılmazlık taslamaktadırlar. Modern toplum kamuoyunu bahane olarak kullanmak suretiyle bir türdeşlik ve tektiplilik üretmektedir. Buna karşı Mill farklılıklara ve çeşitliliğe verdiği önemi güçlü bir şekilde vurgulamaktadır. Bu bağlamda toplumda var olan her düşüncenin kendini ifade edebilmesinin gerekliliğini hararetle savunmaktadır.

Mill için özgürlüklerin sınırlandırılması kendisiyle özdeşleştirilen zarar kavramı çerçevesinde başkalarına gelebilecek zararın engellenmesine yönelik olarak kullanılması durumunda meşru olabilir. Bu açıdan bireyin eylemlerini kendisine ve başkalarına yönelik eylemler olarak ayıran Mill, kendine yönelik eylem alanındaki özgürlüğü mutlak bir hak olarak ele almaktadır. İfade başkalarına yönelik eylemler kategorisinde değerlendirilmektedir. Esasında ifadenin değeri de başkalarını etkilemesinde saklıdır. Başkalarının menfaatlerini etkilemediği müddetçe ifade özgürlüğünün sınırlandırılmayacağını söyleyen Mill, her şeye rağmen sınırsız bir ifade özgürlüğünden bahsetmenin mümkün olmadığını düşünmektedir. Bu bağlamda bireysel ve toplumsal mutluluğun zarar görmemesi adına ifade üzerinde meşru sınırlandırmaların olabileceğini kabul etmektedir. Ancak toplumun veya devletin yanılmazlığı iddiası taşıyacak ve yasaklama alanını genişletecek her türlü müdahaleye de karşı çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

- BARRY, Norman P. (2002), "Hukuki ve Siyasi Açından İfade Hürriyeti", (Çev.) Özlem Çağlar Yılmaz, *Liberal Düşünce*, Cilt 7, Sayı 27, ss. 5-14.
- BAŞDEMİR, H. Yücel. (2003), "Bireysel Hürriyet Düşüncesi ve John Stuart Mill", Teorik ve Pratik Boyutlarıyla İfade Hürriyeti, (Ed.) Bekir Berat Özipek, *Liberal Düşünce Topluluğu*, Ankara, ss. 107-138.
- CAPALDI, Nicholas. (2011), John Stuart Mill, (Çev.) İsmail Hakkı Yılmaz, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- BEYDOĞAN, Ayhan. (2003), Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Işığında Türk Hukukunda Siyasi İfade Hürriyeti, *Liberal Düşünce Topluluğu*, Ankara.
- ERDOĞAN, Mustafa. (2003), "Demokratik Toplumda İfade Özgürlüğü: Özgürlükçü Bir Perspektif", Teorik ve Pratik Boyutlarıyla İfade Hürriyeti, (Ed.) Bekir Berat Özipek, *Liberal Düşünce Topluluğu*, Ankara, ss. 37-47.
- ERDOĞAN, Mustafa. (2007), "İfade Özgürlüğü ve Sınırları", İfade Özgürlüğü, (Ed.) Tanıl Bora, İletişim Yayınları, İstanbul, ss. 19-37.
- FISS, Owen. (2003), "A Freedom Both Personal and Political", *On Liberty*, (Ed.) David Bromwich, George Kateb, New Haven and London: Yale University Press, pp. 179-186.
- LLOYD, Elisabeth A. (1997), "Feyerabend, Mill and Pluralism", *Philosophy of Science*, Vol. 64, Supplement, Proceedings of the 1996 Biennial Meetings of the Philosophy of Science Association, Part II: Symposia papers, ss. 396-407.
- MILL, John Stuart. (2012), Hürriyet Üstüne, (Çev.) M. Osman Dostel, Liberte Yayınları, Ankara.
- POSNER, Richard A. (2003), "On Liberty: A Revaluation", *On Liberty*, (Ed.) David Bromwich, George Kateb, New Haven and London: Yale University Press, pp. 197-207.
- RILEY, Jonathan. (2005), "J. S. Mill's Doctrine of Freedom of Expression", *Utilitas*, Vol. 17, Issue 2, pp. 147-179.
- SADURSKI, Wojciech. (2002), İfade Özgürlüğü ve Sınırları, (Çev.) M. Bahattin Seçilmişoğlu, *Liberal Düşünce Topluluğu*, Ankara.
- SCHAUER, Frederick. (2002), İfade Özgürlüğü: Felsefi Bir İnceleme, (Çev.) M. Bahattin Seçilmişoğlu, *Liberal Düşünce Topluluğu*, Ankara.
- ŞAHİN, Kemal. (2009), İnsan Hakları ve Özgürlük Boyutuyla İfade Özgürlüğü, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul.
- TANNEBAUM, Donald G., SCHULTZ, David. (2007), Siyasi düşünce Tarihi: Filozoflar ve Fikirleri, (Çev.) Fatih Demirci, Adres Yayınları, Ankara.
- TRAGER, Robert., DICKERSON, Donna L. (2003), Yirmibirinci Yüzyılda İfade Hürriyeti, (Çev.) A. Nuri Yurdusev, *Liberal Düşünce Topluluğu*, Ankara.
- YAYLA, Atilla. (2008), "İfade Özgürlüğü Nedir ve Niçin Gereklidir", *Liberal Düşünce Dergisi*, Sayı 50, ss. 159-176.